

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Świadomość regionalna młodzieży na pograniczu polsko-czeskim

Author: Barbara Grabowska

Citation style: Grabowska Barbara. (2000). Świadomość regionalna młodzieży na pograniczu polsko-czeskim. W: T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, A. Szczurek-Boruta (red.), "Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie" (S. 265-278). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Barbara Grabowska

ŚWIADOMOŚĆ REGIONALNA MŁODZIEŻY NA POGRANICZU POLSKO-CZESKIM

Mają to ludzie powszechnie z wychowania i prawie z przyrodzenia, iż miejsce, w którym życie odebrali, w którym wypielęgnowali ich rodzice [...], bardzo lubią, przenosząc je nad inne miejsca, życzą współziomkom swoim więcej niż innym, radzi by widzieli, żeby ich miasto, wieś, kraina opływała we wszystko i cześć i sławę u ludzi miała.¹

W Europie końca XX wieku wzrasta zainteresowanie problematyką regionalną. Także w Polsce w ostatnich latach podejmowane są badania teoretyczne i empiryczne, mające na celu analizę czynników kształtujących świadomość i tożsamość, zarówno w płaszczyźnie narodowej, jak i regionalnej.

Spośród publikacji na temat roli szkoły w kształtowaniu świadomości narodowej warto wymienić pracę A. Kłoskowskiej dotyczącą postaw etnicznych uczniów ze szkół opolskich², badania H. Szymkowskiej-Hudec prezentujące postawy młodzieży wobec własnego narodu i obcych grup etnicznych³ oraz prace J. Jerschiny i T. Soldry-Gwiżdż o roli szkoły w kształtowaniu świadomości

¹ G. P i r a m o w i c z: *Powinności nauczyciela*, cyt. za: E. R o s n e r: *Na marginesie rozważań o pograniczu*. „Zwrot” 1997, nr 6, s. 16.

² A. K ł o s k o w s k a: *Postawy i wyobrażenia etniczne wśród dzieci szkół opolskich*. Opole 1984.

³ H. S z y m k o w s k a - H u d e c: *Postawy młodzieży wobec obcych grup etnicznych*. Opole 1984.

narodowej⁴. W ostatnich latach tą problematyką zajmują się również T. Lewowicki, Z. Jasiński, J. Nikitorowicz⁵.

Problematykę regionalną, obejmującą różne przejawy regionalizmu, kształtowanie świadomości regionalnej, w czasach PRL-u minimalizowano, a nawet celowo bagatelizowano. Treści regionalne w programach szkolnych były prawie nieobecne. Jeżeli je uwzględniano, to po to, aby przyczyniały się do asymilacji grup etnicznych czy regionalnych oraz kształtowania poczucia identyfikacji przesiedleńców z nowym miejscem zamieszkania – z nową „małą ojczyzną”⁶.

Po 1989 roku odżyły hasła regionalizmu, społeczności lokalne zaczęły domagać się uwzględnienia w programach kształcenia specyfiki grupy regionalnej, miejsca zamieszkania. Działania te są szczególnie ożywione w regionach zróżnicowanych kulturowo, wyznaniowo, etnicznie. Na obszarach jednorodnych więz z regionem wyrasta z kultury społeczności lokalnej, natomiast na terenach mieszanych⁷ identyfikacja regionalna osadzona jest w wielokulturowości. Swistość pogranicza⁸ sprawia, że ludność je zamieszkująca podlega najróżniejszym wpływom wielokulturowego otoczenia, przez co staje się bogatsza duchowo, bardziej otwarta i tolerancyjna niż ludzie żyjący w środowisku jednorodnym.

W efekcie podjętych działań powstają programy edukacji regionalnej i międzykulturowej⁹, również w programach kształcenia przyszłych nauczycieli uwzględnia się tę problematykę¹⁰.

⁴ J. Jerschina, T. Sołdra-Gwiżdż: *Rola szkoły w kształtowaniu świadomości narodowej młodzieży w warunkach pogranicza kulturowego*. Cz. I. „Kultura i Społeczeństwo” 1988, nr 4; cz. 2: 1989, nr 1; T. Sołdra-Gwiżdż: *Szkoła jako instytucja wpływająca na kształt więzi regionalnych*. Opole 1992.

⁵ T. Lewowicki: *Poczucie tożsamości narodowej młodzieży – stałość i zmienność*. W: *Poczucie tożsamości narodowej młodzieży*. Red. T. Lewowicki. Cieszyn 1994; *Tożsamość narodu młodzieży na pograniczach*. Red. Z. Jasiński, A. Kozłowska. Opole 1997; J. Nikitorowicz: *Pogranicze – tożsamość – edukacja międzykulturowa*. Białystok 1995; *Edukacja międzykulturowa. W kręgu potrzeb, oczekiwań i stereotypów*. Red. J. Nikitorowicz. Białystok 1995.

⁶ Przykładem jest działalność w tym zakresie szkół ze Śląska Opolskiego. Szerzej na ten temat piszą: J. Jerschina, T. Sołdra-Gwiżdż: *Rola szkoły w kształtowaniu świadomości...*

⁷ Chodzi o tereny pogranicza, zwłaszcza obszar Kaszub, Śląska czy innych obrzeży państwa.

⁸ Pogranicze to obszar, na którym występowały lub występują i przenikają się różne narodowości, kultury, języki, wyznania. To także miejsce tworzenia się specyficznej świadomości społecznej (narodowej, historycznej, politycznej, a nawet regionalnej) jego mieszkańców.

⁹ Duże osiągnięcia w realizacji projektów edukacji regionalnej ma Akademia Małych Ojczyzn, powstała przy Fundacji Kultury „Małe ojczyzny – tradycja dla przyszłości”. Szerzej na ten temat: *Mała ojczyzna skarbnicą kultury. Rozmowa z W. Chmielewskim*. „Wychowanie na co dzień” 1997, nr 1–2, s. 4–6. Warto wymienić również programy powstające z inicjatywy ośrodków uniwersyteckich. Por.: *Pedagogika Celestyna Freineta a edukacja regionalna*. Red. K. Kossak-Głowczewski, W. Frankiewicz. Gdańsk 1997; *Inni to także my. Mniejszości narodowe w Polsce: Białorusini, Cyganie, Litwini, Niemcy, Ukraińcy, Żydzi. Program edukacji wielokulturowej w szkole podstawowej*. Red. B. Weigl, B. Maliszkievicz. Gdańsk 1998.

¹⁰ Z inicjatywy prof. Jerzego Nikitorowicza na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku powołano Zakład Edukacji Międzykulturowej. Do programu studiów

Świadomość regionalna tworzy się nie tylko w procesie edukacji szkolnej, ale także – a może przede wszystkim – w procesie wychowania środowiskowego. Chcąc zatem poznać kształtujące ją czynniki, należy opisać społeczność lokalną, której charakter wyznacza społeczny kontekst procesu wychowania. Nie sposób w opisie regionu uwzględnić wszystkich cech społeczności, można jednak wskazać ogólne właściwości typowe dla tej zbiorowości oraz specyficzne czynniki środowiska lokalnego.

Ludzie mieszkający na Śląsku Cieszyńskim mają świadomość własnej odrębności¹¹. Złożyło się na nią wiele elementów. Do głównych można zaliczyć czynniki narodowościowe i polityczne, kulturowe, wyznaniowe, a także oświatę i szkolnictwo.

Do charakterystycznych cech pogranicza cieszyńskiego należy zróżnicowanie wyznaniowe i narodowo-etniczne, a jednocześnie zgodne współżycie odmiennych pod tym względem grup ludności.

Polska część Śląska Cieszyńskiego jest jednolita narodowościowo, natomiast część czeska regionu zachowała zasadniczy podział narodowy na Polaków autochtonów (i nielicznych osiedleńców w wyniku zawierania małżeństw mieszanych) oraz na Czechów, Słowaków i Morawian.

Na tym niewielkim terenie współżyły w przeszłości trzy grupy etniczno-językowe o zróżnicowanej strukturze socjalnej oraz trzy wyznaniowe (katolicy, luteranie i żydzi, przy czym większość stanowili katolicy, a grupę najmniejszą – żydzi¹²). Wielowiekowa przynależność do obcych etnicznie i językowo organizmów państwowych stała się dodatkowym elementem skomplikowanego mechanizmu kształtowania się świadomości na tym terenie.

Charakteryzując sytuację wyznaniową na pograniczu polsko-czeskim, można zastosować jeden z modeli wyodrębnionych przez G. Babińskiego. Jest to zatem pogranicze, na którym spotykają się zbiorowości heterogeniczne religijnie, przy czym niektóre religie mogą być wspólne dla tych grup, a inne je różnicować¹³.

wprowadzono przedmiot: edukacja międzykulturowa. Na Uniwersytecie Gdańskim od 1995 roku działa Podyplomowe Studium Edukacji Regionalnej i Alternatywnej, natomiast na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach w 1996 roku otwarto Podyplomowe Studium Wiedzy o Regionie.

¹¹ Szerzej pisze o tym I. B u k o w s k a - F l o r e Ń s k a: *Kulturowe uwarunkowania społecznej świadomości odrębności regionalnej Górnego Śląska*. W: *Společné problémy Górnego Śląska we współczesnych badaniach socjologicznych*. Red. W. Ś w i a t k i e w i c z. Katowice 1993, s. 27–34.

¹² Według danych z 1858 roku w austriackiej części biskupstwa wrocławskiego żyło 137 732 katolików, 55 388 luteran i 1956 żydów. Zob. „Gwiazdka Cieszyńska” 1858, nr 16. Najwięcej luteran zamieszkiwało w rejonach Jabłonkowa i Skoczowa (46%), Cieszyna (43%) oraz Bielska (39%). Por. dane z 1880 roku zamieszczone w pracy: J. C h l e b o w c z y k: *Wybory i świadomość społeczna na Śląsku Cieszyńskim w drugiej połowie XIX wieku*. Katowice–Kraków 1966, s. 10.

¹³ Opracowany model posłużył autorowi do analizy konfliktów między grupami wyznaniowymi, jak też do badania charakteru relacji między wchodzącymi w kontakty zbiorowościami.

Modele relacji między grupami religijnymi na pograniczach można zastosować – jak należy sądzić – do oceny roli religii jako czynnika wzmacniającego bądź osłabiającego identyfikację narodową, świadomość czy tożsamość narodową.

Na Śląsku Cieszyńskim nie było i nie ma zasadniczych związków między przynależnością wyznaniową a narodową jego mieszkańców¹⁴. Specyfika Śląska Cieszyńskiego ma swoje uzasadnienie w uwarunkowaniach politycznych. „W pierwszej połowie naszego stulecia sześciokrotnie zmieniała się władza państwowa na naszym skrawku ziemi nad Olzą. Do roku 1918 była Austria, potem do 1920 Polska, do 1938 Czechosłowacja, do 1939 znów Polska, do 1945 okupacja niemiecka, i odtąd znów Czechosłowacja.”¹⁵ Przez wiele lat Kościół ewangelicki był ostoją polskości, a językiem polskim posługiwano się nie tylko w życiu codziennym, ale również przy spełnianiu kultu religijnego.

Także współcześnie społeczność tego pogranicza, a w szczególności młodzież nie łączy narodowości z wiarą. Rodzaj wyznania (katolik czy ewangelik) w najmniejszym stopniu nie wpływa na ogólny obraz polskości czy czeskości. Losy historyczne Śląska Cieszyńskiego sprawiły, że można być Polakiem bądź Czechem, nie będąc katolikiem. Najważniejszym wyznacznikiem identyfikacji narodowej badanych, zarówno po polskiej, jak i czeskiej stronie, okazało się poczucie bycia Polakiem lub Czechem¹⁶.

Śląsk Cieszyński był i jest terenem krzyżowania się wpływów kulturowych i politycznych sąsiednich państw i narodów, co w efekcie doprowadziło do ukształtowania się swoistej kultury regionalnej – pogranicznej¹⁷.

Z czynników ułatwiających wpływ i przenikanie się kultur na Śląsku Cieszyńskim należy wymienić: obszary narodowościowo-językowe (skupiska Polaków na Zaolziu – na przykład Stonawa, Jabłonków), publikatory (łatwość odbioru czeskiej telewizji i radia w Polsce oraz polskiej po czeskiej stronie), szkoły i organizacje (wymiany międzyszkolne uczniów, wspólne konferencje metodyczne nauczycieli, współpraca instytucji społeczno-kulturalnych), wymia-

G. B a b i ņ s k i: *Pogranicze etniczne, pogranicze kulturowe, peryferie. Szkic wstępny problematyki*. W: *Pogranicze. Studia społeczne*. T. 4. Red. A. S a d o w s k i. Białystok 1994, s. 24.

¹⁴ B. G r a b o w s k a: *Religijność młodzieży Podbeskidzia*. W: *Społeczności młodzieżowe na pograniczu*. Red. T. L e w o w i c k i. Cieszyn 1995, s. 67–81; B. G r a b o w s k a: *Tolerancja religijna młodzieży żyjącej na pograniczu*. W: *Młodzież i tolerancja. Studium z pogranicza polsko-czeskiego*. Red. T. L e w o w i c k i, B. G r a b o w s k a. Cieszyn 1998.

¹⁵ J. R u s n o k: *Rola Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w życiu Polaków na Zaolziu*. W: *Zderzenia i przenikanie kultur na pograniczach*. Red. Z. J a s i ņ s k i, J. K o r b e l. Opole 1989, s. 165.

¹⁶ Badania przeprowadzone przez Społeczny Zespół Badania Oświaty i Kultury Pogranicza, pod kierunkiem prof. dra hab. T. Lewowickiego w 1997 roku. Por.: B. G r a b o w s k a: *Tolerancja religijna młodzieży...*

¹⁷ Szerzej zjawiska określające specyfikę kulturową pogranicza cieszyńskiego i regionalizmu opisuje T. K a n i a: *Rola pogranicza kulturowego we wzbogacaniu regionalizmu*. W: *Zderzenia i przenikanie kultur...*, s. 78–79.

nę kulturalno-artystyczną (wspólne festiwale, święta regionalne), a ostatnio także działalność Kościołów (na przykład procesje z kościoła katolickiego po polskiej stronie do kościoła w Czeskim Cieszynie).

W okolicach Cieszyna wpływy te są szczególnie widoczne w kulturze artystycznej (muzycznej, literackiej), tradycji i historii, folklorze oraz całej kulturze ludowej. Do Polski silniej przenikają wpływy zaolziańskiej (polskiej) kultury ludowej niż czeskiej, słowackiej czy morawskiej.

Pogranicze cieszyńskie stwarzało i stwarza warunki do kształtowania się człowieka o swoistej świadomości jednostkowej i zbiorowej, człowieka, który uczestniczy w życiu kulturalnym różnych grup (etnicznych, wyznaniowych) oraz podziela ich tradycje¹⁸. Świadomość „tutejszości” wynika z wyraźnie pozytywnego wartościowania cech regionu, jego kultury i ludzi¹⁹.

Nie znajduje potwierdzenia w badaniach cecha pogranicza wymieniana przez A. Sadowskiego – poczucie peryferyjności zamieszkiwanego terytorium. Cieszyn, będący w przeszłości stolicą Księstwa Cieszyńskiego, w odczuciu jego mieszkańców stanowi – również współcześnie – centrum Śląska Cieszyńskiego. Region pogranicza cieszyńskiego jest gęsto zaludniony, ma duży potencjał gospodarczy, kulturowy, wysoko zorganizowaną oświatę, liczne organizacje i stowarzyszenia. Dobrze rozwinięta sieć kolejowa i drogowa ułatwia komunikację, a odległość do centrum – do stolicy – jest większa niż do Wiednia. Położenie geograficzne nie wywołuje zatem poczucia izolacji.

Wymienione czynniki decydowały o swoistości cieszyńskiego pogranicza zarówno dawniej, jak i współcześnie. Znajduje ona odzwierciedlenie w świadomości społecznej (również regionalnej) mieszkańców.

Świadomość regionalna, jak i cała świadomość społeczna jest procesem polegającym na czynnym odkrywaniu rzeczywistości w ciągu całego życia człowieka. Stanowi ona efekt wzajemnego oddziaływania zmiennych wewnętrznych (osobowości człowieka) i zmiennych zewnętrznych (czynników społecznych).

Świadomość regionalna jest tą częścią świadomości społecznej, która określa stosunek człowieka do regionu wyrażający się w uświadomieniu jego wartości.

Do najczęściej analizowanych składników świadomości regionalnej należą: tożsamość regionalna (identyfikacja z miejscem zamieszkania), wyobrażenia o regionie i jego ocena oraz właściwości – często stereotypowe – przypisywane regionowi. W literaturze przedmiotu znajdujemy charakterystykę postawy regionalistycznej²⁰ – składnika świadomości regionalnej. Cechują ją:

¹⁸ Zob. T. L e w o w i c k i: *Poczucie tożsamości narodowej młodzieży...*, s. 127 oraz inne artykuły zawarte w tym tomie.

¹⁹ E. R o s n e r: *Kultura cieszyńska – kultura pogranicza*. W: *Zderzenia i przenikanie kultur...*, s. 97.

²⁰ P. K w i a t k o w s k i: *Ideologia regionalizmu w Polsce międzywojennej*. „Kultura i Społeczeństwo” 1984, nr 4.

- przywiązanie do ziemi rodzinnej,
- przekonanie, że ziemia ta ma pozytywnie oceniane właściwości, które odróżniają ją od innych terytoriów,
- przekonanie, że lokalna społeczność tworzy lub stworzyła w przeszłości określone wartości, które są składnikiem odrębnej, oryginalnej kultury,
- poczucie identyfikacji z tą zbiorowością i jej kulturą,
- pragnienie, aby przywiązanie do ziemi rodzinnej, pozytywną ocenę jej walorów oraz identyfikację ze zbiorowością, która tę ziemię zasiedla, manifestować w różnorodnych działaniach społecznych.

Opisując świadomość regionalną mieszkańców Śląska Cieszyńskiego, uwzględniłam:

- postawy wobec regionu zamieszkania,
- ocenę odrębności, wyjątkowości regionu,
- wiedzę o regionie,
- ocenę właściwości regionu,
- opinię młodzieży o potrzebie wprowadzenia edukacji regionalnej do programów szkolnych.

Prezentowane w niniejszym opracowaniu wyniki pochodzą z badań ankietowych przeprowadzonych w 1998 roku wśród 122 maturzystów cieszyńskich – uczniów liceów ogólnokształcących. Analizie poddano 112 ankiet; pozostałe pominięto z powodu niekompletności danych.

Postawy młodzieży wobec regionu zamieszkania

Śląsk Cieszyński przez stulecia stanowił zwarty region, w którym wykształciła się swoista kultura regionalna. Ma ona duże znaczenie jako czynnik wzmacniający poczucie identyfikacji z miejscem zamieszkania, jest także istotna w procesie kształtowania świadomości regionalnej. Ludność zamieszkałą na Śląsku Cieszyńskim – zarówno tę rodzimą, jak i napływową – cechuje silne przywiązanie do regionu, świadomość odrębności regionalnej, a przede wszystkim umiłowanie rodzimej kultury.

Również młode pokolenie Polaków ze Śląska Cieszyńskiego identyfikuje się ze swoim regionem²¹. Ogółem 63% maturzystów określiło rodzinną miejsco-

²¹ Do liceów, w których przeprowadzono badania, uczęszczają uczniowie ze wszystkich okolicznych miejscowości, również z Wisły i Skoczowa, mimo że tam także istnieją szkoły tego typu. Można zatem wyniki badań przeprowadzonych w Cieszynie odnieść do młodzieży ze Śląska Cieszyńskiego.

wość (30%) i Śląsk Cieszyński (33%) jako swoją „małą ojczyznę”. Dla 32% badanych jest nią Polska, 3% respondentów wskazało na Śląsk. Uczniowie cieszyńscy nadal wykazują silną orientację lokalną i regionalną. Potwierdzeniem tego przywiązania są deklaracje młodzieży dotyczące wyboru miejsca zamieszkania po ukończeniu nauki. W rodzinnej miejscowości lub innej na Śląsku Cieszyńskim pragnie pozostać 45% maturzystów. W innym regionie Polski zamierza zamieszkać 30% uczniów. Część badanych wyraziła chęć wyemigrowania do innego kraju (18%).

T a b e l a 1

**Wybór miejsca zamieszkania po ukończeniu nauki
przez młodzież ze Śląska Cieszyńskiego
(w %)**

Kategoria wyboru	Badania z 1994 roku	Badania z 1998 roku
Rodzinna miejscowość	27,9	39,0
Śląsk Cieszyński	13,5	6,0
Inny region Polski	18,0	30,0
Inny kraj	29,8	18,0
Nie ma takiego miejsca	9,0	—
Nie wiem	—	4,0
Brak odpowiedzi	1,8	3,0
Ogółem	100,0	100,0

Ź r ó d ł o: badania własne

Porównując otrzymane dane z wynikami badań sprzed czterech lat²², zauważa się istotne różnice w preferencjach dotyczących przyszłego miejsca zamieszkania. Dużo mniej młodych osób planuje wyjazd z kraju. Pomimo otwarcia granic i perspektywy wstąpienia Polski do Unii Europejskiej młodzi cieszyńscy deklarują chęć pozostania w kraju i z nim wiążą swoją przyszłość. Zwiększyła się natomiast liczba osób łączących swoje dalsze – dorosłe już – życie z rodzinną miejscowością. Potwierdza to tezę o silnej identyfikacji młodzieży z regionem, który jest dla nich atrakcyjny. Większa jest również liczba młodych pragnących zamieszkać w innym regionie Polski. Zapewne są to duże ośrodki miejskie, dające szansę ciekawszej pracy i mające szerszą ofertę zawodową.

²² Zob. B. G r a b o w s k a: *Identyfikacja z grupą społeczną jako czynnik tożsamości narodowej*. W: *Poczucie tożsamości narodowej młodzieży...*, s. 48–49.

Zapytano młodzież o to, czym jest dla niej region cieszyński. Dla dużej grupy uczniów jest on miejscem urodzenia (36%), miejscem zamieszkania (29%) oraz miejscem bliskim sercu (23%). Wszystkie wymienione kategorie mają pozytywne zabarwienie uczuciowe, wyrażające identyfikację z regionem poprzez urodzenie, mieszkanie czy pobieranie nauki (9%). Dla nikogo z badanych Śląsk Cieszyński nie jest tylko „miejscem na mapie”.

Postawy młodzieży wobec swojego regionu mają również wymiar emocjonalny. Wśród uczuć żywionych do kultury regionalnej zdecydowanie przeważają uczucia pozytywne (ogółem 81% wskazań). Uczniowie wyrażali najczęściej zadowolenie (44%), dumę (21%) i radość (16%). Tak odpowiedziała grupa 68% respondentów (były podwójne wskazania). 31% maturzystów odczuwa obojętność. Aby poznać jej przyczyny, należałoby przeprowadzić dalsze analizy. Można jedynie przypuszczać, że wynika ona z braku znajomości kultury regionu, jej tradycji, obrzędów. Nikt z badanych nie wyraził uczucia negatywnego (wstyd, niechęć czy irytacja).

Poczucie odrębności regionalnej

Ważnym składnikiem świadomości regionalnej wydaje się przekonanie o odrębności własnego regionu i przypisywanie mu w związku z tym szczególnych właściwości. Połowa respondentów (51%) uważa, że region Śląska Cieszyńskiego jest lepszy od innych regionów w Polsce. Nieco mniej, bo 41%, sądzi, że jest on taki sam, a tylko 6%, że gorszy.

O wyjątkowości regionu cieszyńskiego – zdaniem uczniów – decyduje przede wszystkim jego kultura (54%), tradycja, gwara, obrzędy, muzyka, strój regionalny. Młodzież wskazywała także na przyrodę (48%), a zatem ukształtowanie terenu, góry, rzeki, lasy. W dalszej kolejności wymieniła zabytki (21%) oraz zalety mieszkańców regionu (18%), tj. ich gościnność, tolerancję.

Maturzyści cieszyńscy przekonani o wyjątkowości swojego regionu zamieszkania wskazują przede wszystkim na odrębności kulturowe. Jak wiadomo, stanowią one decydujący czynnik kształtowania świadomości regionalnej. Potwierdzeniem tego są walory regionu podane przez młodzież:

- kultura (tradycja, obrzędy, gwara) – ogółem 31% wskazań,
- bliskość granicy – 26%,
- przyroda, krajobraz, góry – 30%,
- zabytki – 21%.

Inne pozytywy regionu wymienione przez badanych to: czystość, świeże powietrze, rozwój miasta, turystyka, a nawet ekumenia. 22% respondentów nie udzieliło odpowiedzi.

Mniej chętnie wymieniano negatywne cechy regionu. Aż 38% uczniów nie udzieliło odpowiedzi, a niektórzy napisali wręcz, że takich cech region cieszyński nie ma (6%). Ujemne strony miasta młodzi mieszkańcy dostrzegają w funkcjonowaniu targu (17%), a raczej w tym, co się z nim wiąże. Chodzi o dużą liczbę Czechów przychodzących i przyjeżdżających w dni targowe na zakupy, co utrudnia poruszanie się po regionie, powoduje kłopoty z zaparkowaniem samochodu (pisała o tym męska część badanych). Wskazywano także na brudne, zaśmiecone ulice. Młodzież dostrzega też zanieczyszczenie środowiska naturalnego (13%). W odpowiedziach na pytanie wypłynął również stosunek „swoich” do „obcych”. Ludzie „stela” – zdaniem uczniów – są często małomiasteczkowi (11%). Młodzież dostrzega także dziurawe drogi, brak dostatecznej liczby placówek dla młodych oraz niewiele miejsc spacerowych.

Problematykę regionalną znaleźć można w gazetkach wydawanych przez młodzież z cieszyńskich szkół. Niektóre teksty – obok typowo szkolnych i młodzieżowo-uczniowskich – przybliżają tematykę regionalną. Na uwagę zasługują zwłaszcza numery specjalne z 1996 roku. Artykuły przesłane na konkurs²³ są wyrazem identyfikacji młodego pokolenia z „małą ojczyzną”, szacunku dla kultury tej ziemi. Autorzy tych tekstów dostrzegają odrębność Śląska Cieszyńskiego. Ludzi tutaj mieszkających – zdaniem J. Kani²⁴ – łączy nie tylko gwara (posługuje się nią także inteligencja) czy bogaty folklor (szczególnie żywy na Zaolziu), ale też swoisty kult Franciszka Józefa i czasu jego panowania. Główną cechą cieszyńian jest tolerancja, zarówno religijna, jak i światopoglądowa.

Wiedza o regionie

Kolejnym składnikiem świadomości społecznej jest wiedza. W przypadku świadomości regionalnej badanej młodzieży chodzi o jej wiedzę o Śląsku Cieszyńskim, o symbolicznych postaciach, znaczących wydarzeniach w jego historii.

Istotne jest także to, kto wprowadził młodych ludzi w świat kultury regionu. Świadomość regionalna kształtuje się bowiem w procesie szeroko rozumianej socjalizacji. W świat kultury regionu dziecko zostaje wprowadzone najpierw w domu, potem – w miarę dorastania – poszerza się krąg osób od-

²³ W 1996 roku Książnica Cieszyńska, Wydział Oświaty, Kultury, Sportu i Turystyki Urzędu Miejskiego w Cieszynie, Zarząd Główny Macierzy Ziemi Cieszyńskiej oraz redakcja „Głosu Ziemi Cieszyńskiej” ogłosiły konkurs pod hasłem: „Być cieszyńsiakiem – czy to jeszcze coś znaczy?” Na konkurs nadesłano specjalne wydania gazetek szkolnych. Pierwsze miejsce otrzymała gazetka „Po naszymu” z Liceum Ogólnokształcącego im. M. Kopernika w Cieszynie.

²⁴ J. K a n i a: *Być człowiekiem stela*. „Po naszymu” 1996 (numer specjalny).

działających na jednostkę. Ważne stają się również inne elementy środowiska wychowawczego i lokalnego. Przez uczestnictwo w życiu społeczno-kulturowym miasta, wsi czy regionu młody człowiek ma możliwość poznania tradycyjnych wartości i ich aktualizacji.

W imprezach regionalnych organizowanych na Śląsku Cieszyńskim uczestniczy większość maturzystów (64%). Najpopularniejsze jest Święto Trzech Braci (51% wskazań), odbywające się po obydwu stronach Olzy i poszerzające z roku na rok swoją ofertę programową. Jest to święto radości wszystkich mieszkańców regionu cieszyńskiego. Prawie jedna czwarta respondentów (22%) bierze udział w Tygodniu Kultury Beskidzkiej, odbywającym się corocznie w większości miejscowości. Inne, rzadziej wymieniane imprezy, to: festyny, dożynki, Festiwal Muzyki Operowej „Viva il canto”, festiwale teatralne „Na granicy” i „Tam gdzie biją źródła”, Gaude Fest, Jesień Jazzowa.

Mniejszą aktywność przejawia młodzież cieszyńska w zakresie działalności w organizacjach. Pytanie o to pozostawało najczęściej bez odpowiedzi (43%) lub uczniowie pisali wprost: „nie działałem w żadnej” (23%). Maturzyści w równym stopniu są aktywni w organizacjach szkolnych (13%), kościelnych (14%), co młodzieżowych (miejskich, regionalnych – 14%).

Zjawisko zmniejszonej aktywności społecznej młodych ludzi jest obserwowane w Polsce od kilku lat, zatem powyższe dane nie odbiegają od „normy”.

Równie niewielka jest znajomość przez młodzież regionalnych towarzyszt. Zespół Pieśni i Tańca Ziemi Cieszyńskiej otrzymał najwięcej wskazań (22%). Najstarszą organizacją na Śląsku Cieszyńskim jest istniejąca od ponad stu lat Macierz Ziemi Cieszyńskiej. Jej działalność popularyzująca historię i kulturę regionu nie jest zbyt znana uczniom (11% wskazań).

Wiedza młodych o regionie jest niewielka. Mają oni problemy z podaniem postaci znaczących dla Śląska Cieszyńskiego. Wymieniano najczęściej Józefa Londzina (21%) – księdza, działacza narodowego, Gustawa Morcinka (11%) – nauczyciela i pisarza ze Skoczowa, Pawła Stalmacha (10%) – XIX-wiecznego działacza społecznego, dra Jana Michejdę (4%) – działacza politycznego. Mniej znanymi uczniom postaciami są: J. Kubisz, A. Sikora, W. Korfanty, A. Ossuchowski, F. Popiołek, I. Świeży, Z. Kossak, T. Reger. Wymieniano także osoby współcześnie żyjące, m.in. aktualnego burmistrza Cieszyna Jana Olbrychta (6%) oraz publicystę Andrzeja Żurka i premiera Jana Buzka.

Równie rzadko udzielano odpowiedzi na pytanie o wydarzenia znaczące dla historii Śląska Cieszyńskiego. Podawano fakty legendarne, jak i z historii nowożytnej i najnowszej. Za znaczące dla historii regionu młodzież uznała założenie Cieszyna przez legendarnych braci (6%). Inne przywołane wydarzenia dotyczyły spraw Zaolzia (podział Śląska Cieszyńskiego i Cieszyna oraz przyłączenie i odebranie Zaolzia – 15%) i stosunków polsko-czeskich (inwazja wojsk Układu Warszawskiego na Czechosłowację w 1968 roku). Nikt nie wymienił żadnego znaczącego faktu historycznego związanego z reformacją na

Śląsku Cieszyńskim czy – tym bardziej – zdarzenia incydentalnego, jak na przykład przemarsz wojsk Jana Sobieskiego przez Cieszyn na odsiecz Wiedniowi. Za ważne wydarzenia młodzież uznała powstanie Księstwa Cieszyńskiego i odzyskanie niepodległości w 1918 roku.

Niektórzy z badanych to pytanie potraktowali bardzo współcześnie, wymieniając na przykład Tour de Pologne (3%), doroczne Święto Trzech Braci (2%), a nawet otwarcie targowiska w Cieszynie. Wydarzeniem stosunkowo świeżym, a mającym niewątpliwie rangę historyczną, była wizyta papieża Jana Pawła II w Skoczowie (3% wskazań).

Analizę wyników badań świadomości regionalnej młodzieży cieszyńskiej prezentuję w kontekście edukacji regionalnej i roli szkoły w kształtowaniu podstaw regionalistycznych. Omówienia wymaga zatem kwestia upowszechniania elementów kultury regionalnej oraz sposobu nabywania przez młode pokolenie kompetencji kulturowych.

Zdaniem respondentów kulturę i tradycję regionalną powinny pielęgnować przede wszystkim organizacje regionalne (59%). Ważna jest również rola rodziny (30%) i szkoły (15%). Niektórzy uczniowie wymienili dwie lub trzy instytucje, jeszcze inni (7%) stwierdzili, że jest to zadanie wszystkich ludzi w regionie.

Przedstawione dane mogą sugerować, że szkoła w znikomym wymiarze prowadzi działalność w zakresie upowszechniania kultury Śląska Cieszyńskiego, jednak to właśnie ona przybliżyła swoim uczniom region (37% wskazań). Część respondentów stwierdziła, że z tradycją, historią, obrzędami cieszyńskimi zapoznawali ich dziadkowie (36%) i rodzice (26%). Świadczy to o nadal żywej międzypokoleniowej transmisji wartości i kultury.

Młodzi cieszyńskianie dostrzegają potrzebę prowadzenia edukacji regionalnej w szkole (89%). Tylko nieliczni (11%) są temu przeciwni. Większość badanych stwierdziła, że szkolna edukacja powinna uwzględniać takie elementy kultury regionu, jak obrzędy cieszyńskie (73%), gwara (37%), muzyka (20%), a także historia i stosunki społeczne.

Przedstawione wyniki badań wskazują, że wiedza jest najmniej rozwiniętym elementem świadomości regionalnej młodzieży cieszyńskiej. Należy przypuszczać, że jest ona tego świadoma, stąd zgłaszanie potrzeby rozszerzenia programów kształcenia o te elementy.

Uwagi końcowe

W ramach szkolnej edukacji regionalnej młodzi ludzie nie związani jeszcze emocjonalnie z regionem mają możliwość zapoznania się z miejscową przeszłością, kulturą, przyrodą. Wiedza o dorobku poprzednich pokoleń, o „źródłach pokoleniowej ciągłości i siły”²⁵ ułatwia proces zakorzenienia człowieka w „małej ojczyźnie”. Edukacja regionalna – wobec perspektywy przystąpienia Polski do Unii Europejskiej – stanowi podstawę realizacji edukacji globalnej.

Każdy człowiek najpierw staje się członkiem społeczności lokalnej. Miejscem określającym jego tożsamość jest jego „mała ojczyzna”. Potem następuje proces identyfikacji z krajem pochodzenia, właściwą ojczyzną. Daje to jednostce poczucie bezpieczeństwa i sprawia, że jest ona przygotowana do uczestnictwa we wspólnocie ogólnoludzkiej. Kształtowanie człowieka przyszłości, mającego kompetencje kulturowe i zdolnego do podejmowania dialogu międzykulturowego, powinno odbywać się na fundamencie kultury regionalnej.

Otwarcie się Polski na świat, łatwość wyjazdów zagranicznych, wizja zjednoczenia Europy nie są czynnikami mogącymi istotnie osłabić w młodych ludziach poczucie silnego przywiązania do ziemi rodzinnej.

Charakterystyczną cechą świadomości regionalnej młodzieży cieszyńskiej jest silna identyfikacja z regionem, do którego żywi ona pozytywne uczucia. Uczniowie są przekonani o odrębności Śląska Cieszyńskiego i dostrzegają w nim wiele pozytywnych elementów, przede wszystkim z kręgu kultury, krajobrazu i przyrody.

Zaniedbanym polem świadomości regionalnej pozostaje wiedza o regionie. Młodzież widzi potrzebę poszerzenia edukacji szkolnej o treści regionalne, przede wszystkim zaś pragnie poznać miejscowe obrzędy ludowe.

Świadomość regionalna młodzieży cieszyńskiej stanowi o jej pozytywnym stosunku do kultury i przeszłości swojej ziemi. Dalszych analiz wymaga odpowiedź na pytanie, jakie czynniki utrudniają kształtowanie tego obszaru świadomości społecznej u osób nie mających poczucia wspólnoty ze społecznością lokalną. Otwarta pozostaje również kwestia współistnienia świadomości regionalnej i świadomości europejskiej.

²⁵ S. K a w u l a: *Pedagogika społeczna wobec wyzwań współczesności*. W: *Pedagogika społeczna jako dyscyplina akademicka. Stan i perspektywy*. Red. E. M a r y n o w i c z - H e t k a, J. P i e k a r s k i, E. C y r a ŋ s k a. Łódź 1998, s. 120.

Young people's regional consciousness on Polish-Czech borderland**S u m m a r y**

Regional consciousness in this part of social consciousness that defines one's attitude to the region, expressed through its value consciousness. The author, describing a regional consciousness takes into account:

- attitudes toward the habitation region,
- evaluation of the region specifics,
- knowledge about the region,
- evaluation of the region's characteristics,
- young people's opinion concerning the need to introduce regional education to the school programs.

Within the frames of regional school education young people have the opportunity to learn about the past and culture. The knowledge of the cultural output of the previous generations, of the sources of the continuity and strength of tradition, facilitates the process of "rooting" an individual in a local "fatherland".

First, we become the members of local community, a small "homeland" that defines our identity. Then, the process of identification with the country of origin, with our fatherland starts. It gives an individual a sense of safety and prepares him or her to participate in the community of mankind. The education of the future man, endowed with cultural competence, and able to initiate the intercultural dialogue, should be founded on the basis of regional culture.

The characteristic feature of regional consciousness of the Cieszyn young generation is strong identification with the region, and positive feelings toward it. The students are convinced of separateness of the Cieszyn region and see lots of its positive features, mostly related to its culture, landscape, and nature. However, the knowledge about the region remain a neglected field. Young people notice the need to extend their school education by introduction of regional elements, accentuating the need to learn regional rituals.

Regional consciousness of the young people from the Cieszyn region confirms their positive attitude toward the region's culture and its past.

Translated by *Maria Korusiewicz*

Regionales Bewußtsein der Jugend im polnisch-tschechischen Grenzgebiet**Z u s a m m e n f a s s u n g**

Das regionale Bewußtsein ist dieser Teil des gesellschaftlichen Bewußtseins, der die Einstellung des Menschen zur Region bestimmt, der ihren Ausdruck in der Bewußtmachung ihrer Werte findet. Im Artikel wurden in der Beschreibung des regionalen Bewußtseins berücksichtigt:

- Haltungen der Wohnregion gegenüber,
- Bewertung der Eigentümlichkeit, der Eigenartigkeit der Region,

- Wissen um die Region.
- Bewertung der Eigenschaften der Region.
- Meinung der Jugend zur Notwendigkeit der Berücksichtigung der regionalen Erziehung in den Schulprogrammen.

Im Rahmen der schulischen regionalen Erziehung hat die Jugend, die noch nicht mit der Region emotional verbunden ist, Möglichkeiten des Kennenlernens der Vergangenheit und der Kultur. Das Wissen um die Errungenschaft der vergangenen Generationen, um die Quellen der Generationsdauer und – stärke erleichtert den Prozeß der Verwurzelung des Menschen in die Heimat.

Zuerst werden wir Mitglieder der lokalen Gesellschaft – die Stätte, die die menschliche Identität bestimmt, ist seine Heimat. Dann erfolgt der Prozeß der Identifizierung mit dem Land, aus dem man stammt, mit dem eigentlichen Vaterland. Das verleiht dem Individuum das Gefühl der Geborgenheit und verursacht, daß es auf die Teilnahme an der allgemeinemenschlichen Gemeinschaft vorbereitet ist. Die Bildung des Zukunftsmenschen, der mit kulturellen Kompetenzen ausgestattet ist und zur Aufnahme des interkulturellen Dialogs bereit ist, soll sich auf die regionale Kultur stützen.

Charakteristische Merkmale des regionalen Bewußtseins der Jugend von Cieszyn ist eine starke Identifizierung mit der Region, der gegenüber sie positive Gefühle empfindet. Die Schüler sind von der Eigentümlichkeit von Śląsk Cieszyński überzeugt und kennen viele von seinen Vorteilen, vor allem aus dem Bereich der Kultur, der Landschaft und der Natur. Der vernachlässigte Bereich des regionalen Bewußtseins ist das die Region betreffende Wissen. Die Jugend sieht die Notwendigkeit der Erweiterung der schulischen Erziehung um regionale Elemente, und vor allem sie betont das Kennenlernen von regionalen Sitten und Bräuchen.

Das regionale Bewußtsein der Jugend von der Region Cieszyn bestätigt ihre positive Einstellung der Kultur und der Vergangenheit der Region gegenüber.

Übersetzung: *Wacław Miodek*